

УДК 353: 351

БАШТАННИК Віталій Володимирович,
д-р держ. упр., доц., доц. каф. права
та європ. інтеграції ДРІДУ НАДУ

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджуються напрями раціоналізації механізмів регіональної політики держави. Визначаються складові механізмів регіональної політики, наводяться нові підходи до ролі регіонів у системі державного управління. Результативність механізмів регіональної політики визначається через оцінювання ефективності реформування існуючої системи територіального управління. Доводиться доцільність трансформаційних змін у механізмах регіональної політики відповідно до стандартів ЄС.

Ключові слова: держава, механізми державного управління, регіон, регіональна політика, територіальне управління.

Баштанник В. В. Результативность и эффективность механизмов государственной региональной политики

Исследуются направления рационализации механизмов региональной политики государства. Определяются составляющие механизмов региональной политики, указываются новые подходы относительно роли регионов в системе государственного управления. Результативность механизмов региональной политики определяется посредством оценивания эффективности реформирования современной системы территориального управления. Доказывается целесообразность трансформационных изменений в механизмах региональной политики в соответствии со стандартами ЕС.

Ключевые слова: государство, механизмы государственного управления, регион, региональная политика, территориальное управление.

Bashtannyk V. V. Efficiency and effectiveness of mechanisms of public regional policy

The directions of streamlining of regional policy are investigated. The components of mechanisms of regional policy, new approaches to the role of the regions in the state administration are determined. The effectiveness of mechanisms for regional policy is determined by estimating the effectiveness of the reform of modern system of territorial administration. The expediency of transformational change in the mechanisms of regional policy in line with EU standards is proved.

Key words: the state, the mechanisms of public administration, region, regional policy, territorial administration.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження напрямів удосконалення механізмів формування регіональної політики держави визначається важливістю вирішення проблеми раціоналізації управління регіональним розвитком в умовах реалізації євроінтеграційної стратегії України. Важливим аспектом регіонального розвитку є оптимізація управління розвитку територій, удосконалення взаємодії в системі «центр – регіон», налагодження міжрегіонального співробітництва між прикордонними регіонами та територіями.

Об'єктивною необхідністю є більш повна реалізація регіональних переваг зовнішньоекономічних зв'язків регіонів України, їх включення до загальноєвропейської системи регіональної економічної кооперації. Дослідження тенденцій розширення повноважень регіонів в організації зовнішньоекономічної діяльності країн Європи актуалізує потребу створення ефективних механізмів регіональної політики Української держави в контексті включення до світової та загальноєвропейської систем економічного співробітництва. Економізація та інституціоналізація регіональної політики держави нині є невід'ємними елементами загальнонаціональної політики розвитку регіонів. Таким чином, однаковою мірою досягаються як загальнодержавні, так і регіональні соціально-економічні та суспільно-політичні інтереси. Важливою складовою раціоналізації управління регіональним розвитком має стати аналіз європейського досвіду формування ефективних механізмів регіональної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні підходи до аналізу регіонального управління й організаційно-правових засад діяльності інституцій регіонального розвитку розкриваються в працях вітчизняних дослідників, а саме: В. Бабаєва, О. Бобровської, Т. Безверхнюк, З. Варналія, І. Грицяка, Б. Данилишина, М. Дацишина, М. Долішнього, В. Керецмана, М. Лендєл, Л. Пісьмаченко, С. Романюка, С. Саханенка, С. Серьогіна, Е. Топалової, Ю. Шарова та ін. З позицій сучасної науки державного управління адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у системі публічного управління здійснюється за допомогою певних норм та методів, регламентованих законами України. Наука державного управління поєднує дослідження базових об'єктивних законів, закономірностей та тенденцій розвитку правового регулювання суспільно-політичних процесів, у тому числі й розвитку регіонів. Зокрема, у наукових працях І. Грицяка, В. Дзюнзюка, І. Кравчук, М. Лахижі, Р. Мінченка, О. Мордвінова, Г. Ситника, С. Шевчука досліджені як політико-адміністративні системи національних держав, так і механізми управління в межах наднаціональних інтеграційних утворень, а також запропоновані методологічні основи порівняльно-правового і теоретико-методологічного аналізу суспільних процесів на рівні складних адміністративних систем, що виходять за межі національних відносин. Фактично, саме на цих теоретико-методологічних засадах сформувався відносно новий напрям досліджень науки державного управління – європеїзація державного управління.

Загалом концепцію «європеїзації» звичайно використовують у соціально-гуманітарних науках для того, щоб охарактеризувати вплив європейської інтегрованої системи публічного управління на процес ухвалення рішень та здійснення традиційних державних повноважень у країнах-членах ЄС. Європеїзацію слід визначити в більш широкому форматі – як сприйняття та імплементацію базових норм та цінностей європейської спільноти (що необов'язково зводяться до *acquis communautaire*). Саме це дозволяє визначити сучасне місце та роль інститутів влади, охарактеризувати їх розвиток та здатність до трансформацій під впливом зовнішніх чинників. Важливо наголосити, що в умовах політико-адміністративної дихотомії управління політична складова більш автономна, оскільки прямо не опосередковується правовідносинами, що існують у державі. Водночас питання демократії та її форм у системах публічного управління були провідними напрямками

в працях науковців від античних часів і до сьогодення. Спільним для теоретичних праць є детермінація суспільних процесів через механізм впливу влади (у різних її проявах) на процес управління, трансформація суспільних відносин у процесі системних політичних змін. На такій концептуальній основі формується раціональний механізм регіонального розвитку як основа довгострокових реформ.

Метою статті є методологічне обґрунтування підвищення ефективності державної регіональної політики України на основі використання європейських стандартів територіального управління в контексті інституційного та інструментального забезпечення реформування системи державного управління регіональним розвитком України відповідно до європейських стандартів демократичного врядування.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття сутності управління за умов розвитку ринкових відносин важливо визначити, як виявляється реальна можливість взаємодії механізмів управління і самоуправління, їх пропорційне співвідношення, чи мають вони перевагу над механізмами стихійного регулювання та стихійного саморегулювання. З'ясування цих питань допомагає визначити тенденцію (підвищення чи зниження) рівня керованості будь-яких підсистем державного управління. Необхідність оновлення механізму правового регулювання в цілому й адміністративно-правового зокрема обумовила проведення адміністративно-правової реформи в Україні, мета якої полягає в поетапному створенні такої системи державного управління, яка забезпечить становлення України як високорозвиненої європейської держави. Безперечно, держава як носій загальнонаціональних інтересів має відігравати провідну роль у створенні та постійному вдосконаленні як концептуальних основ, інституціональних механізмів реалізації регіональної політики, так і в реалізації конкретних місцевих проектів і програм [8, с. 112 – 114]. Але практика демократизації в суспільному житті багатьох країн свідчить, що в умовах зростання багатогранності напрямів діяльності суспільства, його диференціації та індивідуалізації в усіх сферах суспільного життя будь-який державний апарат настільки віддалений від інтересів індивіда, що не спроможний враховувати місцеві особливості та інші специфічні умови життя громад [3].

За сучасних умов державотворення в Україні широких обертів набула адміністративна реформа, розглядається можливість запровадження нової системи

публічної адміністрації, що визначально буде враховувати сталі традиції демократичного врядування. Саме раціонально структурована правова система обмежує та інтегрує державну владу, поглиблює людський вимір права й держави, стає підґрунтям єдиного незалежного правосуддя. При цьому гармонізація законодавства України із законодавством ЄС, імплементація норм законодавства найбільш розвинених демократичних країн-членів ЄС слугуватиме адаптації національної правової системи України до демократичної європейської правової системи й забезпечуватиме її сутнісну трансформацію, на основі якої може бути розбудована в Україні демократична, правова держава.

У процесі формування систем урядування в Європі великого значення набув територіальний фактор. Розподіл влади в межах національної держави і географічний поділ влади між рівнями врядування і в їх межах пов'язані між собою. Цим обумовлені ключові принципи формування політики щодо адміністративно-територіальних одиниць – принципи децентралізації та регіоналізації, адже демократія може бути реалізована тоді, коли місцева та регіональна підсистеми публічно-управлінської діяльності ґрунтуються на демократичних засадах. З цієї позиції регіоналізація та децентралізація сприяють побудові демократичної організації адміністративно-територіального устрою держави в цілому й є основою публічно-управлінської діяльності.

Водночас ідея субсидіарності і децентралізації, перш за все на базовому рівні управління – рівні регіону – належить до сучасних здобутків європейських держав, і недаремно саме ці принципи Рада Європи та Європейський Союз (ЄС) запропонували для реалізації у вигляді принципів управління територіями. Безумовно, кожна європейська країна напрацювала власну концепцію регіоналізації та децентралізації, але важливо, які правові форми регіоналізації та децентралізації застосовуються на практиці, як вони себе виправдали. Нині існуючі в Західній Європі системи публічного управління склалися внаслідок розвитку національної держави, демократизації, урбанізації та інших потреб сучасного демократичного суспільства.

Сучасні механізми державного управління у сфері регіональної політики передбачають наявність ефективного організаційно-правового механізму виявлення, узгодження й реалізації суспільних потреб та інтересів на основі використання різних правових засобів, формування суб'єктивних прав та обов'язків учасників суспільних

процесів, переведення їх зв'язків та стосунків у конкретні правовідносини. З огляду на те що регіональна політика як об'єкт управління є визначальним фактором для суб'єкта управління – національної держави, тобто впливає на його побудову, поведінку, діяльність, вибір цілей та використання всього масиву засобів їх досягнення, саме він визначає адекватну йому форму владного регулювання.

Поряд із такими звичайними об'єктами управління, як суспільство та його сфери (політична, економічна, соціальна, міжнародна), галузі всередині кожної сфери, комплекси та адміністративно-територіальні одиниці, особливим об'єктом управління є регіон. На сьогодні базові відмінності регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку настільки значні, що не можна сподіватися на їх подолання тільки за допомогою механізмів саморегулювання. Необхідна сильна державна політика, спрямована на соціально-економічне зближення регіонів. Цей висновок підтверджується практикою ЄС [1, с. 56 – 72], у межах якого, незважаючи на набагато менші регіональні контрасти, «підтягування» відсталих регіонів розглядається як пріоритетне завдання регіональної політики більшості країн і наднаціональної регіональної політики ЄС [9]. Вважаємо за доцільне наголосити, що адміністративно-правова сутність регіону визначається через його характеристику як специфічного об'єкта управління, а також територіальної громади (місцевого колективу) та тих інтересів (питань місцевого значення), які притаманні первинному суб'єкту місцевого самоврядування – територіальному колективу; соціально-економічна – через визначення місця регіону в загальному поступальному процесі суспільного розвитку, яке залежить від місця регіону в суспільному розподілі праці, від його функцій у внутрішньодержавних відтворювальних процесах.

Водночас система управління розвитком регіону не може належним чином функціонувати без ефективного адміністративно-правового забезпечення. Адже за допомогою централізованого правового регулювання лише окреслюється простір та визначаються межі для діяльності суб'єктів шляхом встановлення прогресивної і забороненої поведінки; простір між цими двома полюсами є предметом децентралізованого правового регулювання [4]. Ефективним засобом регулювання спірних стосунків між суб'єктами місцевої влади – органами виконавчої влади в регіонах і органами місцевого самоврядування має стати угода адміністративного характеру щодо розподілу між владних повноважень через упровадження механізмів

делегованого управління. Загалом регіоном прийнято вважати комплексну соціально-економічну категорію, сформовану в межах своєї природно-географічної території з притаманною їй специфікою структури виробництва і господарства, міжрегіональними та зовнішніми зв'язками щодо економіки, політики, культури, а також з власними політико-адміністративними органами управління – місцевими органами державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування. Без визначення сутності правової категорії та її природи тлумачення регіону матиме лише доктринальний, побутовий, майже не прикладний характер. Тому, щоб зрозуміти сутність досліджуваної категорії, її слід розглядати у зв'язках із суміжними категоріями. З наданого визначення регіону випливають його основні соціально-економічні характеристики: комплексність та спеціалізація. В умовах глобалізації регіон постає як соціально-економічне утворення, яке на певній території поєднує об'єкти матеріального виробництва, невиробничі сфери та людські ресурси. З огляду на те що регіон є цілісною сукупністю різновидів продуктивних сил та виробничих стосунків, які розвиваються в певних пропорціях і у взаємозалежності в межах певної території та покликані задовольняти матеріальні та духовні потреби населення, під час характеристики соціально-економічної сутності регіону використовуються такі поняття, як місцеве господарство, інфраструктура, соціально-економічний потенціал.

Саме в межах регіону можливе налагодження оптимального співвідношення державного управління з місцевим самоврядуванням, формування управлінської діяльності самоврядних суб'єктів за дорученням держави шляхом делегування певної частини державних повноважень або перетворення суверенних прав держави на самоврядні повноваження територіальних громад. Окремим пунктом характеристики правової сутності регіону є його характеристика як особливого об'єкта управління [5, с. 35 – 37; 6]. Особливого значення набуває проблема встановлення кола об'єктів державного управління, оскільки саме об'єкт визначає адекватну йому форму владного регулювання. Але самі об'єкти управління, як і процес управління, є явищами динамічними, і їх динаміка виявляється в тих процесах, які відбуваються всередині кожного об'єкта управління.

На нашу думку, ефективні механізми державного управління на регіональному рівні доцільно аналізувати з позиції таких чинників впливу, як галузеві та територіальні особливості. Поліструктурність управління полягає в існуванні

галузевої структури управління народним господарством (міністерства, інші органи державної виконавчої влади) та *територіальної* (місцеві державні адміністрації, управління, відділи, територіальні підрозділи центральних органів державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування). З можливих систем управління в Україні переважає галузеве управління, що перешкоджає проведенню глибинних реформ економіки й суспільства, адже в умовах розвитку та поширення різних форм власності галузева система управління, яка розрахована здебільшого на впорядкування стосунків у державному секторі (а його роль, розмір та значення зменшуються), стає неефективною. Отже, регіональна політика в Україні – складова частина комплексу національних програм та загальної стратегії розвитку, пріоритетним напрямом якої є баланс, а в ідеалі – вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів, управління політичними, соціально-економічними, екологічними процесами на рівнях «регіон – регіон» та «регіон – держава».

Варто наголосити, що за серією виборчих процесів в Україні, що розпочалися в 2004 р. й тривали протягом 6 років, центральна виконавча влада почала втрачати позиції координатора регіональної політики. Адже розподіл обсягів дотацій по регіонам, призначення голів місцевих державних адміністрацій – це лише частина регіональної політики, яку потрібно здійснювати як важливий, але не першочерговий етап, тим більше не як основу системних реформ. До цього додається змінюваність пріоритетів регіональної політики разом зі змінами уряду. Тому надзвичайно актуальним є створення політичної стратегії управління регіонами. Для України проблеми розробки та впровадження регіональної політики досить складні через економічну кризу та обумовлені такими відмінностями:

- соціально-історичними відмінностями розвитку регіонів – у різний час регіони України були складовими частинами інших державних утворень, не маючи в них реальної автономії, отже були об'єктами політичного впливу з боку органів управління інших держав;
- етноконфесіональними – Україна, через історичні обставини, розділена на сфери впливу різних релігійних конфесій та поділена за національною ознакою;
- геополітичними, викликаними втручанням у внутрішні справи України інших держав, особливим розташуванням окремих регіонів з позиції світової геополітики;

- екологічними, викликаними різним рівнем техногенного навантаження та впливом радіаційного забруднення;

- суб'єктивними – формуванням апарату управління центральних органів влади за рахунок представників 5 – 6 регіонів України, побудовою механізму регіональної спадковості. Тут процес має двосторонній характер. З одного боку, створення на загальнодержавному рівні певних політичних структур (політична партія, громадське об'єднання, суспільний рух тощо). З іншого – поглиблення процесу регіоналізації влади у вищих ешелонах шляхом впливу політичних партій на розподіл та перерозподіл призначень на керівні посади в регіонах із залученням своїх представників.

З позиції впровадження у вітчизняній регіональній політиці позитивних європейських структур управління актуальним є досвід формування регіональної політики ЄС, особливо в контексті проголошеного Президентом України та Кабінетом Міністрів України пріоритетного напрямку – інтеграції до ЄС. У сучасних умовах трансформації ЄС посилення інституту спільних політик ЄС та використання європейського досвіду подолання проблем депресивних регіонів в Україні, реалізації європейської політики сусідства актуальним завданням залишається аналіз основних напрямів, мети та тенденцій регіональної політики ЄС, уніфікації правового механізму регіональної співпраці.

Україні важливо використати досвід регіонального управління країн-членів ЄС, де було знайдено досконалий алгоритм подолання економічних суперечностей та проблем. Регіональна політика ЄС базується на таких принципах:

- принцип концентрації вимірів регіональної політики ЄС навколо пріоритетних регіональних напрямів окремих держав-членів ЄС (зважаючи на значні розбіжності розвитку європейських регіонів);

- принцип партнерства: максимальне зближення можливостей Європейської Комісії та органів влади на національному, регіональному та місцевому рівнях під час підготовки та впровадження рішень;

- принцип програмування: кожна програма на конкретному рівні прийняття рішень максимально узгоджена з іншими окремими програмами;

- принцип комплексності: передбачає фінансування з фондів ЄС завжди разом з витратами національних урядів [2, с. 140 – 146].

У сучасних умовах політичної й економічної глобалізації міжрегіональне і транскордонне співробітництво є важливими складовими загального процесу європейської інтеграції. Таке співробітництво розвивається на основі транскордонних зв'язків, що виникають у сфері політики, економіки, охорони навколишнього середовища, культури, освіти, демографічного регулювання, інших галузях у межах визначеного транскордонного простору – території, яка охоплює два або більше регіони наближених держав і об'єднує їх за певними географічними та соціально-історичними ознаками.

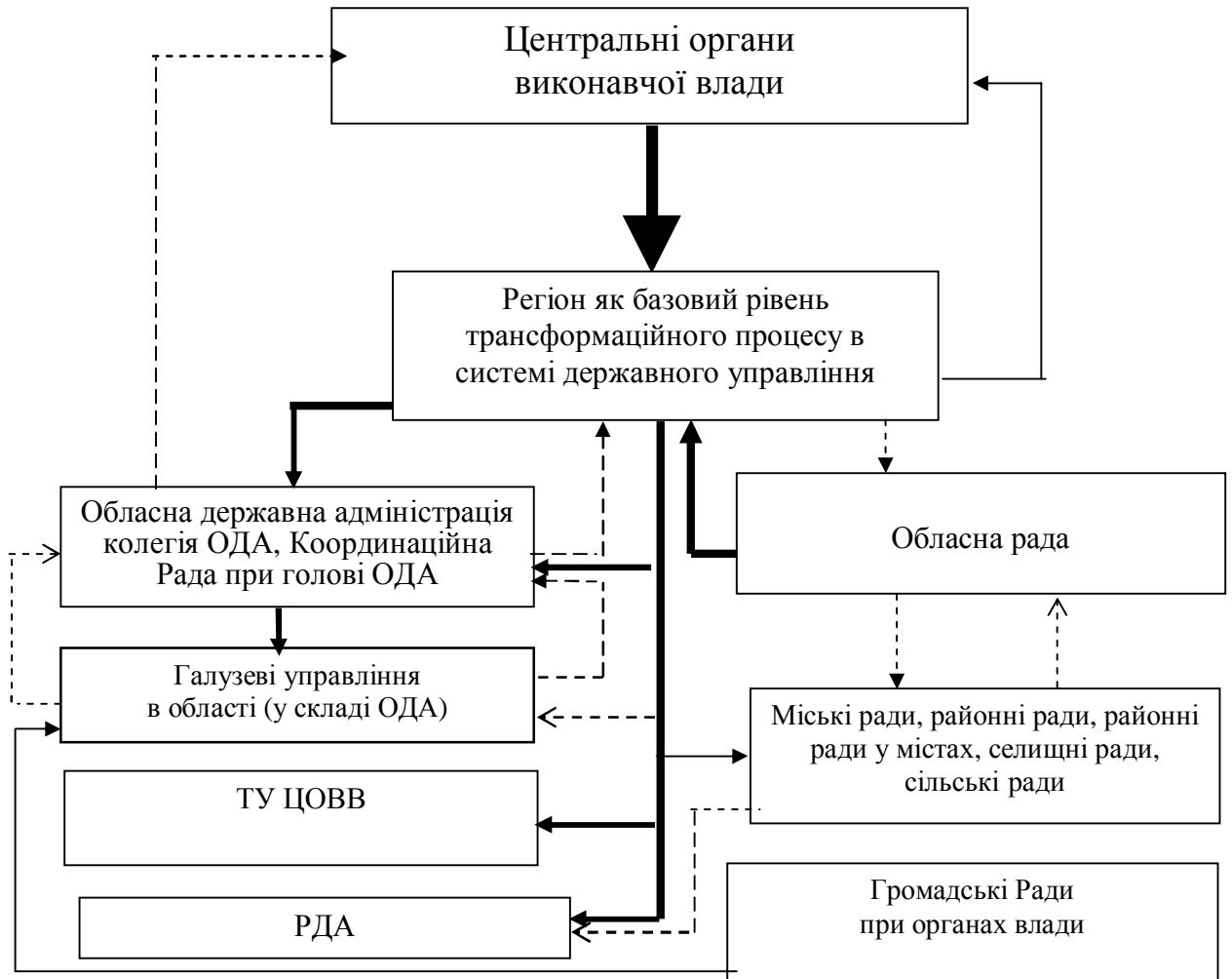
Регіональний розвиток будь-якої країни, у тому числі й України, є багатогранним явищем і тому потребує різноманітних, диференційованих підходів у принципах використання інструментів інтеграції, соціального захисту, в освіті, охороні здоров'я, підтримці громадської ініціативи тощо. Не можна використовувати однаковий інструментарій управління в різних регіонах, оскільки це посилює регіональну нерівність, яка завдає шкоди загальнонаціональним інтересам держави. На початок грудня 2010 р. в Україні була загалом сформована управлінська модель лобіювання інтересів регіонів на європейських засадах. У системі загального реформування центральних органів виконавчої влади у грудні 2010 р. Мінрегіонбуд був реорганізований Указом Президента України № 1085 від 9 грудня 2010 р. і його повноваження у сфері регіональної політики перейшли до Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [7].

Відповідно, ураховуючи європейський досвід оптимізації регіональної політики та транскордонного співробітництва, доцільно зосередити увагу на таких практичних моментах:

1. У сфері методологічних і концептуальних основ регіональної політики сьогодні слід зосереджувати зусилля на вдосконаленні Концепції регіональної політики України, що має бути спрямована на зниження територіальних економічних і соціальних диспропорцій. Сучасну модель управління на рівні регіонів доцільно зобразити в такому вигляді (рис. 1).

До основного змісту слід включити положення, присвячені інституціональній структурі трансрегіональної політики, проблемам класифікації і виділення напрямів трансрегіонального співробітництва, фінансовим ресурсам регіональної політики; використанню програмного методу під час вирішення завдань транскордонного

співробітництва, механізмів реалізації трансрегіональної політики, формуванню системи трансрегіонального моніторингу, правовому забезпеченню трансрегіональної політики.

Сучасна модель регіонального управління в Україні

2. У сфері вдосконалення законодавчих і інституціональних основ трансрегіональної політики важливого значення набувають деталізоване «правове поле» надання допомоги вже існуючим євро регіонам на території України, основні принципи, умови, форми й механізми взаємної відповідальності суб'єктів трансрегіонального співробітництва тощо. Зрозуміло, що найкращим варіантом правового визначення таких інструментів є законодавче визначення в документах Верховної Ради України.

3. В інформаційно-аналітичній сфері трансрегіонального співробітництва слід актуалізувати розробку національної концепції щодо формування державної системи

моніторингу соціально-економічної, національно-етнічної і політичної ситуації в регіонах України, а також розробку й упровадження інформаційної системи «Регіональна політика», що включає в себе розробку спеціальних методів і моделей аналізу і прогнозування регіонального і трансрегіонального співробітництва.

Поєднання різних напрямів оптимізації прикордонного співробітництва окрім суто регіональних завдань дозволить у максимально короткий час вирішити питання реалізації державної євроінтеграційної політики як стратегічного напрямку розвитку України. З позиції напрацювання методології розвитку транскордонного співробітництва доцільно розглянути проблематику розвитку транспортних систем. Серед головних завдань у цій сфері – модернізація транспортних коридорів, що мають міжнародне значення та пов'язують між собою мегаполіси, перенацілення вантажних і пасажирських перевезень з автотранспорту на залізничний і водний транспорт. До цього слід додати поліпшення організаційної структури й менеджменту транспортних систем та необхідність забезпечення однакових можливостей при підключенні до транс'європейських мереж, що конкретизується в таких напрямках:

- інтеграція субрегіональних структур із системою основних європейських транспортних мереж і коридорів, широке використання системи телекомунікації і нових інформаційних технологій для менеджменту й організації транспортних потоків у процесі морських, річкових та сухопутних перевезень;

- реалізація спеціалізованих проектів із забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього середовища, розвитку енергетики та туризму, забезпечення і прискорення прикордонних і митних процедур на прикордонних переходах та в портах;

- розвиток взаємодії між адміністративними структурами країн субрегіону, надання містам вузлових функцій транс'європейських транспортних мереж.

Висновки. Формалізація раціональних механізмів державної регіональної політики потребує впровадження системного підходу в діяльності регіональних виконавчих структур за такими напрямками, як реалізація загальнонаціональних євроінтеграційних програм на місцевому рівні, координація та контроль за їх виконанням з боку місцевої влади, узгодження з комплексом завдань економічного розвитку регіону; реформування механізму та структури підпорядкування окремих

управлінь, відділів, агентств, інших структур на регіональному рівні з метою оптимізації їх діяльності.

Саме тому напрямом подальших наукових досліджень є становлення самодостатніх регіональних механізмів публічного управління, у межах яких реалізація базових функцій державно-управлінської діяльності здійснюватиметься відповідно до європейських принципів територіального управління.

Список використаних джерел

1. **Гердеген М.** Європейське право : монографія / М. Гердеген ; пер. з нім. Н. Саповська. – К. : К.І.С., 2008. – 523 с.
2. **Кіш Є. Б.** Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції : монографія / Є. Б. Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 440 с.
3. **Кравченко М. В.** Регіональні пріоритети державної політики у сфері соціального захисту населення України / М. В. Кравченко. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu/2008_2/.../02.pdf.
4. **Олуйко В. М.** До питання правового забезпечення розвитку регіонів / В. М. Олуйко, В. Ю. Керецман // Вісн. Хмельн. ін-ту упр. та права. – 2004. – № 1 – 2 (9 – 10). – С. 288 – 292.
5. **Павлов В. І.** Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації) : монографія / В. І. Павлов ; за заг. ред. М. І. Долішнього. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 580 с.
6. **Павлюк А. П.** Вирішення проблеми міжрегіональних диспропорцій як складова державної регіональної політики України / А. П. Павлюк // Стратег. панорама. – 2002. – № 4. – С. 103 – 110.
7. **Про оптимізацію** системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 груд. 2010 р. № 1085. – Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/12584.html.
8. **Семів Л. К.** Регіональна політика: людський вимір : монографія / Л. К. Семів. – Л. : ІРД НАН України, 2004. – 392 с.

9. **Шевченко О. О.** Вплив євроінтеграційного курсу України на стан і перспективи інноваційного розвитку національної економіки / О. О. Шевченко // *Акт. пробл. економіки.* – 2009. – № 5 (95). – С. 110 – 119.